

****توضیحات تکمیلی:*****طرق منتخب روایت حفص از عاصم*****لله مقدمه**

در بحث قرائات، توجه به چهار واژه ضروری است:

قرائت: آنچه که راویان یک قاری از قراء عشره بر آن اتفاق نظر دارند؛ مانند: قرائت کلمه «يَكْذِبُونَ» (بقره: ۱۰) که حفص و شعبه راویان عاصم، بالاتفاق از وی نقل کرده‌اند و در قرائت برخی دیگر از قراء عشره «يَكْذِبُونَ» آمده‌است.
روایت: آنچه هر یک از راویان یک قاری در نقل آن اختلاف کرده‌اند؛ مانند: «هُزُؤًا» با واو به روایت حفص از عاصم و «هُزُؤًا» با همزه به روایت شعبه از عاصم.

طریق: آنچه از یک راوی به اختلاف نقل شده‌است، نکته این که نقل کنندگان را نیز نسلاً بعدالتسل، طریق می‌نامند؛ مانند: توسط مد منفصل از طریق شاطبیه از هاشمی و قصر منفصل از طریق روضه المعدل از زرغان.
وجه: آنچه قاری بدون التزام به یک طریق خاص، در خواندن انواع آن مختار است؛ مانند: وجوه مختلف وقف بر ساکن عارضی در آخر کلمات (اسکان، روم، اشمام و ..) و یا میزان مد سکون عارضی.

نکته: در منابع مختلف، از قرائات و روایات و طرق به «خلاف واجب» و از وجوه به «خلاف جائز» تعبیر شده‌است.^۱
با توجه به تأکید اغلب منابع مبنی بر عدم ترکیب قرائات، روایات و طرق، به ویژه توجه خاصی که از سوی علمای معتبر علم قرائت در منابع منتشر شده در سال‌های اخیر همچون کتاب مشهور «صريح النص» تألیف علامه علی محمد الضَّبَّاع^۲ شیخ القراء و المقاری اسبق مصر، نسبت به لزوم رعایت طرق حفص و عدم ترکیب آنها مبذول شده‌است، ضرورت اشراف قاریان و حافظان جمهوری اسلامی ایران بر میزان حداقلی از طرق مشهور حفص احساس می‌شود.
علامه کبیر محمد بن الجزری (م ۸۳۳ ق) در کتاب «النشر فی القراءات العشر» و نیز در منظومه معروف «طیبه النشر»، روایت حفص از عاصم را از دو طریق عبید بن صباح و عمرو بن صباح برگزیده است.
وی طریق عبید را از طریق هاشمی و ابوطاهر (از طریق اشنایی) و طریق عمرو را از دو طریق فیل و زرغان نقل نموده است.

^۱ و اما الخلاف الجائز: فهو خلاف اولوجه التي على سبيل التخيير ... فالقارئ مخير الاتيان بأى وجهه منها ... وهذا الوجه الختیاریه لا يقال لها قراءات و لا روایات و لا طرق بل يقال لها اوجه درایه فقط. (المهذب، محمد سالم محیسن)

^۲ علامه محقق معاصر شیخ علی بن محمد الضَّبَّاع (م ۱۳۸۰ هـ ق مطابق با سال ۱۳۴۰ ش شیخ القراء و المقاری مصر، تنها مرجع تصحیح و تأیید مصاحف قبل از تشکیل اولین لجنة تصحیح مصاحف در جهان اسلام.

آثار عدیده وی از منابع معتبر علوم قرآنی محسوب می‌شود. بسیاری از علما و قاریان مشهور جهان اسلام از جمله علامه شیخ عبدالفتاح القاضی رئیس سابق لجنة تصحیح مصاحف جهان اسلام، شیخ امین الطنطاوی، شیخ محمود خلیل الحصری، شیخ عبدالباسط محمد عبدالصمد و ... از شاگردان وی به شمار می‌آیند.
کتاب مشهور «صريح النص فی الكلمات المختلف فیها عن حفص» از آثار بدیع این دانشمند زمانه محسوب می‌شود. وی در این کتاب، طرق گوناگون حفص راوی عاصم کوفی را براساس طریق «طیبه النشر» علامه محمد بن الجزری گردآوری و به تعبیری احیا نموده‌است.

بدین ترتیب:

چهار طریق روایت حفص عبارت اند از: هاشمی، ابوطاهر، فیل و زرغان.

لازم به ذکر است که ابن الجزری، طرق چهارگانه فوق را نیز از دهها طریق نقل نموده که نهایتاً تعداد طرق حفص، آنگونه که در برخی منابع همچون کتاب «رفع الالغاز» نوشته دانشمند معاصر مصری، حمدالله حافظ الصفّتی آمده است به ۶۵ طریق بالغ می‌شود.

توجه به این نکته ضروری است که در طرق گوناگون حفص، تمام موارد اختلاف فقط به ۲۱ مورد محدود می‌شود که از این موارد ۲۱ گانه به خلف حفص تعبیر شده‌است.

در سایر کلمات قرآن کریم به روایت حفص از عاصم، اتفاق نظر وجود دارد.

شرح مختصر موارد ۲۱ گانه خلف از طریق «طیبه النشر»^۳

۱- تکبیر

اختلاف اهل ادا در تکبیر:

اول - عدم تکبیر به طور مطلق. این روش اکثر طرق محسوب و بر گفتن تکبیر ارجح است.

دوم - تکبیر عام در آغاز تمام سوره‌های قرآن غیر از سوره توبه چرا که سوره توبه بدون بسمه نازل شده و تکبیر مرتبط با بسم‌الله است. این روش در تعدد یکی از طرق آمده‌است.

سوم - تکبیر خاص:

الف. از آخر سوره ضحی و مابعد آن تا آخر سوره ناس.

ب. از اول سوره شرح و ما بعد آن تا اول سوره ناس.

وجه نام‌گذاری تکبیر خاص، اختصاص آن به سور ختم (از ضحی تا آخر قرآن) می‌باشد.

ناگفته نماند که افزودن اختیاری تهلیل (لااله الا الله) و تحمید (الحمدالله) به تکبیر، فقط در سور ختم مجاز است.

۲- مد منفصل

طرق حفص در کشش مد منفصل، به مقادیر مختلف (از قصر تا حداکثر فوق توسط) نقل کرده‌اند. ناگفته نماند که در مورد مد «لانافیه» در عبارت توحید (لااله الا الله) مشهور به «مد تعظیم» به جز یک طریق، تمام طرق حفص میزان آن را برابر با سایر مدهای منفصل گرفته‌اند. تنها طریق هذلی در قصر منفصل، مد تعظیم را به توسط اختیار کرده‌است.

۳- مد متصل

طرق مختلف، در کشش این مد به سه صورت توسط، فوق توسط و طول اختلاف دارند.

^۳ مأخذ: «صریح النص» - علامه علی محمد الضباع

۴- مد عین

این مورد از مد لین صرفاً در هجاء «عین» در حروف مقطعه دو سوره مریم و شوری (کهیعص - حم عسق) واقع شده و طرق حفص آن را به سه میزان طول، توسط و قصر آورده‌اند.

۵- یَبْصُطُ (بقره: ۲۴۵)؛ بَصْطَهُ (اعراف: ۶۹)

به دو صورت «س» و «ص» مورد اختلاف است. در مصاحف موافق با طریق شاطبیه، «س» بر بالای کلمه، دلالت بر صحت قرائت به «س» دارد.

۶- المصیطرون (طور: ۳۷)

به دو صورت «ص» و «س» خوانده شده‌است و در مصاحف موافق با شاطبیه، «س» در زیر کلمه، دلالت بر ارجحیت «ص» همراه با جواز «س» دارد.

۷- بمصیطر (غاشیه: ۲۲)

در طرق، به اختلاف «ص» و «س» آمده‌است.

۸- آذکرین، آلان، الله:

به دو صورت ابدال به الف مدی همراه با مد لازم (از جمع طرق) و نیز تسهیل همزه وصل (آذکرین، آلان، الله) در برخی طرق، آمده‌است.

۹- یلهث ذلک (اعراف: ۱۷۶)

اغلب طرق حفص به ادغام «ث» در «ذ» خوانده‌اند غیر از دو طریق که «ث» را اظهار نموده‌اند.

۱۰- اربک معنا (هود: ۴۲)

به دو صورت ادغام و اظهار «ب» خوانده شده‌است. اکثراً به ادغام «ب» در «م» خوانده و تعدادی نیز «ب» را نزد «م» اظهار نموده‌اند.

۱۱- یس و القرآن (یس: ۱)؛ ن و القلم (قلم: ۱)

در صورت وصل حروف مقطعه به ادامه عبارت، اکثراً نون ساکنه را نزد واو، اظهار و تعدادی نیز ادغام کرده‌اند.

۱۲- لاتأمنأ (یوسف: ۱۱)

به دو صورت «اشمام» و «رؤم» نقل شده‌است.

۱۳- سکت‌های چهارگانه (عوجا قیما؛ مرقدنا هذا؛ من راق؛ بل ران)

طرق حفص در سکت یا ادراج (عدم سکت) این کلمات به اشکال عدیده خوانده‌اند: سکت چهارگانه ادراج چهارگانه سکت دو مورد اول، سکت دو مورد آخر، سکت در غیر «مرقدنا».

۱۴- فرق (شعراء: ۶۳)

اغلب به تفخیم «ر» و برخی به ترقیق «ر» خوانده‌اند.

۱۵- فما آتانی (نمل: ۳۶)

در وقف، از برخی به اثبات یاء (فما آتانی) و از برخی دیگر به حذف آن (فما آتان) نقل شده است. بدیهی است که در وصل «فما آتانی الله» خوانده می شود.

۱۶- مالیه هلك (حاقه: ۲۸ و ۲۹)

در صورت وصل، به دو صورت ادغام کامل و نیز اظهار همراه با سکت مختصر خوانده شده است.

۱۷- الم نخلکم (مرسلات: ۲۰)

اکثر قریب به اتفاق، به ادغام محض خوانده و تنها تعداد کمی از طرق، آن را به ادغام ناقص (همراه با ابقای صفت استعلای قاف) نقل کرده اند.

۱۸- سلا سلا (انسان: ۴)

هنگام وقف، اکثر طرق به سکون «ل» آخر و حذف الف بدل از تنوین (سلاسل) خوانده اند و توسط تعدادی از طرق نیز به اثبات الف «سلا سلا» نقل شده است.

۱۹- ضعف، ضعفاً (روم: ۵۴)

طرق حفص در فتحه و ضمه ضاء اختلاف کرده اند. مطابق آنچه از حفص نقل شده، وی در تمام کلمات قرآن غیر از ضمه «ض» در کلمه فوق الذکر از عاصم تبعیت کرده است.

۲۰- ساکن قبل از همزه:

سکت میان حرف صحیح ساکن و همزه پس از آن مانند قرآن، و الاخره، سوء شیء، من آمن، خلوا الی، ابنی ادم و ... به سه صورت:

الف - عدم سکت مطلق (توسط تمام اهل اداء)

ب- سکت عام (در تمام موارد)

ج- سکت خاص (فقط بر الف و لام تعریف، شیء و ساکن منفصل نظیر من آمن)

۲۱- ادغام نون ساکن در (ل، ر)

آرای اکثر طرق حفص بر ادغام بلاغنه استوار است، اما تعدادی از طرق به ادغام مع الغنه نون در «ل»، «ر» خوانده اند.

شورای بررسی و تدوین آئین نامه مسابقات کشور، پس از بحث و بررسی جوانب امر، نهایتاً چهار طریق از طرق حفص را با ویژگی های مندرج در جدول پیوست برگزیده است و التزام شرکت کنندگان مسابقات قرائت و حفظ در سطح منطقه ای و کشوری را به یکی از طرق چهارگانه فوق با رعایت «اصل عدم ترکیب طرق» ضروری می شمارد.

امروز سطح توانایی قاریان و حافظان میهن اسلامی تا به آنجا رسیده است که به خوبی از عهده رعایت طرق حفص و عدم ترکیب آنها می آیند، به ویژه آن که پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به موازات حضور روزافزون، چشمگیر و قدرتمندانه آنان در عرصه مجامع مختلف بین المللی، سطح انتظار مخاطبان و به ویژه اهل فن از این عزیزان افزایش یافته است و لذا تسلط علمی و عملی ایشان بر این امر، قرین مصلحت می باشد.

منتخب طرق مختلف حفص (از طریق طیبہ النشر)

عمرو بن صباح		عبید بن صباح (از طریق اشنائی)		کلمات مورد اختلاف (خلف حفص)	ردیف
زرعان	فیل	ابوطاهر	هاشمی		
روضه المعدل	حمامی (از طریق مصباح)	جامع	شاطبیه		
ندارد	پایان سور ختم (ضحی تا ناس)	ندارد	ندارد	تکبیر	۱
قصر	قصر	توسط	توسط - فوق توسط	مد منفصل	۲
طول	توسط	طول	توسط - فوق توسط	مد متصل	۳
قصر	توسط	قصر	طول - توسط	مدعین (مریم و شوری)	۴
ص	ص	س	س	یبصط - بصطه	۵
س	س	س	ص - س	المصیطرون	۶
س	ص	ص	ص	بمصیطر	۷
ابدال	ابدال	ابدال	ابدال - تسهیل	الذکرین - آلان - الله	۸
ادغام	ادغام	ادغام	ادغام	یلهث ذلک	۹
ادغام	ادغام	اظهار	ادغام	ارکب معنا	۱۰
ادغام	اظهار	اظهار	اظهار	یس - ن	۱۱
اشمام	اشمام	اشمام	اشمام - روم	لاتأمناً	۱۲
ادراج	سکت	ادراج	سکت	عوجاً - مرقدنا - من راق - بل ران	۱۳
تفخیم	تفخیم	تفخیم	ترقیق - تفخیم	فرق	۱۴
حذف	حذف	حذف	اثبات - حذف	فما آتان	۱۵
ادغام - اظهار	ادغام - اظهار	ادغام - اظهار	اظهار - ادغام	مالیه هلک	۱۶
تام	تام	تام	تام - ناقص	الم نخلقکم	۱۷
حذف	حذف	حذف	اثبات - حذف	سلاسلا	۱۸
ضم	فتح	فتح	فتح - ضم	ضعف - ضعفاً	۱۹
ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	سکت بر ساکن قبل از همزه	۲۰
ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	غنه نون در ل ، ر	۲۱